

UDK 811.163.42'373.424

Izvorni znanstveni članak

Primljen 6.8. 2015.

Prihvaćen za tisak 2.12. 2015.

Jakob Patekar

Rijeka

U potrazi za značenjem: *čitak* i *čitljiv* u normi i uporabi

U ovome se radu nastoje utvrditi značenja riječi *čitak* i *čitljiv*. Naime, norma nije usuglašena što znači prvi, a što drugi pridjev; rječnici daju suprotna značenja pa nije jasno koja se od tih riječi odnosi na razumljivost i lakoću čitanja teksta, a koja na razumljivost i lakoću čitanja rukopisa i tiska. Takvo se semantičko kolebanje javlja i u uporabi, u tekstovima različitih žanrova. Stoga u radu analiziramo rječnike hrvatskoga jezika od početka 20. stoljeća naovamo kako bismo pratili normativni put promatranih riječi, a odgovore tražimo i u jezičnim savjetnicima. Potom u gramatikama istražujemo sufikse *-ak* i *-ljiv* kako bismo ustanovili postoji li razlika u značenju promatranih riječi, te tražimo primjere uporabe u Hrvatskoj jezičnoj riznici i Hrvatskome nacionalnom korpusu kako bismo stekli uvid u to kako korisnici upotrebljavaju riječi *čitak* i *čitljiv* u osnovnim i izvedenim oblicima. Na temelju analize korpusa predlažemo proširenje i bolje oblikovanje rječničkih definicija te, zaključno, raspravljamo o pitanju leksikografskoga normiranja koje je otvorilo ovo istraživanje.

Ključne riječi: *čitak*; *čitljiv*; značenje; norma; uzus; analiza korpusa; leksikografija; paronimi.

1. Uvod

Nije neobično da postoji nesklad između norme i uzusa na različitim jezičnim razinama. Primjerice, na pravopisnoj razini, norma je jednoglasna u pisanju japanske borilačke vještine kao prilagođenice *džudo*, a u uporabi često nailazimo na *judo* (vidi npr. Anić i Silić 2001; Babić i Moguš 2011; Badurina, Marković i Mićanović 2008; Jozić 2013). Na morfološkoj je razini norma usuglašena da su imenice *posjet* ili *planet* muškoga roda (vidi npr. Sinković 2015; Šonje 2000), a opet ih često nalazimo da se upotrebljavaju odnosno sklanjaju kao da su ženskoga roda, npr. **Hvala na posjeti*. i **Život na drugim planetama*. Mnogo je takvih primjera u kojima uzus

ne odgovara normi, ali zato postoje jezični savjetnici i priručnici koji upućuju na ono što je normativno, što je pravilno.

Nije neobično ni da postoji nesuglasje unutar norme. Čini se da je ono najizraženije na pravopisnoj razini. Primjerice, prema pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Jozić 2013), ženska imena koja završavaju na *-ea*, poput *Andrea*, *Lea*, *Matea*, *Tea*, sklanjaju se bez umetanja *-j*, dakle N *Andrea* – D *Andrei*, dok Babić i Moguš (2011) imaju N *Andrea* – D *Andreji*. Donekle je i razumljivo da će različiti jezikoslovci davati različita rješenja pa se sukobima oko pravopisnih rješenja ne treba čuditi.

No, ono što jest neobično jest da unutar norme postoji nesuglasje na semantičkoj razini, odnosno da se u jednome rječniku određenoj riječi daje značenje sasvim drukčije od onoga u drugome rječniku. Upravo je takav problem motivirao pisanje ovoga rada. Naime, u nekim ćemo suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika pronaći da se pridjev *čitak* odnosi na razumljivost i lakoću čitanja teksta, a *čitljiv* na razumljivost i lakoću čitanja rukopisa i tiska. U drugim ćemo pak rječnicima pronaći da se *čitljiv* odnosi na tekst, a *čitak* na rukopis i tisak. A nešto sasvim treće pronaći ćemo u uporabi. Upravo stoga u ovome radu nastojimo utvrditi značenja promatranih riječi tako što analiziramo rječnike hrvatskoga jezika od početka 20. stoljeća naovamo kako bismo pratili normativni put promatranih riječi, a odgovore tražimo i u jezičnim savjetnicima i priručnicima. U gramatikama istražujemo sufikse *-ak* i *-ljiv* kako bismo ustanovili postoji li razlika u značenju promatranih riječi. U Hrvatskoj jezičnoj riznici i Hrvatskome nacionalnom korpusu tražimo primjere uporabe kako bismo stekli uvid u to kako korisnici upotrebljavaju riječi *čitak* i *čitljiv* u osnovnim i izvedenim oblicima.

U ovome radu normu shvaćamo kao ukupnost činjenica i pravila koja proizlaze iz stručne građe jezikoslovaca, leksikografa i drugih jezičnih stručnjaka, odnosno iz gramatika, rječnika, pravopisa te jezičnih savjetnika i priručnika. Iako svjesni da je od svih jezičnih razina leksik najmanje podložan normiranju zbog svoje neograničenosti i otvorenosti (Tafra 1998), vjerujemo da možemo govoriti o postojanju leksičke norme koja proizlazi iz gore spomenutih izvora. Nadalje, smatramo da hrvatski rječnici više odražavaju normu nego uzus, pogotovo stariji rječnici koji su bili rezultat rada pojedinca ili ograničene grupe ljudi, a koji su potvrde crpili iz ograničenoga broja književnih djela. Budući da se veoma malo ljudi bavilo pisanjem rječnika, leksikografi su tada imali veću moć (i slobodu) nego danas te su doista mogli propisivati normu. Današnji veliki i lako dostupni korpusi ipak nameću, ili bi trebali nametati, neka druga načela leksikografije. No, i suvremene hrvatske rječnike možemo smatrati poprilično normativnima, pogotovo enciklopedijske i školske

rječnike, koje smo također analizirali. Uostalom, kao što Tafra (1984: 223) piše, „leksik se kao ukupnost nominacijskih sredstava fiksira rječnicima“. Dakle, vjerujemo da se normativni put riječi *čitak* i *čitljiv* doista može pratiti kroz rječnike, a o uzusu ćemo odgovore tražiti u korpusu.

2. Metodologija

Kako bismo utvrdili normativni status riječi *čitak* i *čitljiv* analizirali smo rječničku građu koja obuhvaća razdoblje od 1901. do 2015. godine te jezični savjetnike od 1990. do 2014. U građi su traženi i zanjekani oblici promatranih riječi. Pored toga, analizirali smo i hrvatske gramatike budući da se promatrane riječi morfološki razlikuju po dvama sufiksima. Pregledano je 18 rječnika, 12 jezičnih savjetnika i priručnika te četiri gramatike.

Kako bismo provjerili uporabni status, odnosno uzus, promatranih riječi, pretražili smo dva korpusa hrvatskoga jezika: Hrvatsku jezičnu riznicu (HJR) i Hrvatski nacionalni korpus (HNK). Na mrežnim je stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, pri kojemu se izrađuje korpus HJR-a, podatak da korpus obuhvaća više od 100 milijuna pojavnica.¹ Na mrežnim je stranicama HNK-a obavijest da korpus u svojoj inačici 3.0, a koja je pretraživana za potrebe ovoga rada, obasiže 216,8 milijuna pojavnica.² Ostala obilježja pretraživanih korpusa, poput vremenskoga razdoblja građe te vrsta tekstova, navedena su u analizi. S obzirom na to da su vezane uz značenja pridjeva *čitak* i *čitljiv*, u korpusima su tražene sve pojavnice promatranih riječi, odnosno pored pridjeva traženi su i prilozi i imenice (*čitko*, *čitljivo*, *čitkost*, *čitljivost*), kao i sklonidbeni i zanjekani oblici.

3. Rezultati

3.1. Analiza rječničke građe

Analiza rječničke građe temelji se na 18 rječnika: 15 rječnika hrvatskoga jezika i tri hrvatsko-engleska rječnika. U obzir su uzeti značajniji rječnici od 1901. do 2015. godine. Od 15 jednojezičnih rječnika, dva rječnika nisu klasičnoga tipa u smislu da donose natuknicu i definiciju, već je riječ o razlikovnome rječniku te rječniku sinonima. Od triju hrvatsko-engleskih rječnika, dva su upravo takva, a jedan je osmojezični rječnik pri čijoj je analizi u obzir uzeta natuknica i definicija na hrvatskome

¹ <http://ihjj.hr/projekt/hrvatska-jezicna-riznica/13/>.

² <http://www.hnk.ffzg.hr>.

jeziku te prijevod na engleski jezik. Razlog zašto se dio analize dotiče i hrvatsko-engleskih rječnika je taj što i u engleskome jeziku *čitak* i *čitljiv* imaju zanimljiv status s normativnoga aspekta, a što se objašnjava dalje u tekstu. Osim toga, ti nam rječnici pokazuju kako leksikografi dvojezičnih rječnika, koji bi također trebali biti odlični poznavatelji hrvatskoga standardnog jezika, tumače te riječi. Na kraju analize hrvatskih i hrvatsko-engleskih rječnika daje se tabelarni pregled radi lakšega snalaženja u analiziranoj građi.

3.1.1. Rječnici hrvatskoga jezika

U Rječniku hrvatskoga jezika (Iveković i Broz 1901: 167), uz riječ *čitak* nalazimo definiciju „što se može (lako) čitati, lesbar, leserlich“ te primjer „Rukopis mu je bio čitak.“ Riječ *čitljiv* nije zabilježena u tome rječniku, kao ni zanijekani oblici promatranih riječi. U rječniku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, koji je počeo izlaziti 1880. godine, pak ne nalazimo ni *čitljiv* ni *čitak*, ali u sedmome svesku pronalazimo *nečitak* (Maretić 1911–1916: 808): „onaj, koji se ne može lako čitati; protivno: čitak (nema u ovome rječniku, ali ima u Ivekovićevu). Rukopis mu je bio sitan i dosta nečitak.“ Kao što se može vidjeti u tim značajnim rječnicima s početka 20. stoljeća, njihovi autori bilježe samo riječ *čitak*, odnosno *nečitak*, a značenje te riječi, sudeći po danim primjerima, vežu uz razumljivost rukopisa.

Čitljiv pronalazimo u rječniku mnogo godina kasnije, tek 1967., u prvome svesku Rječnika hrvatskosrpskoga jezika (Jonke i sur. 1967: 403, 404). U tome se rječniku *čitljiv* izjednačava s riječju *čitak* za koju se donosi objašnjenje „koji je jasno napisan, koji se lako čita, čitljiv“ te se daju sljedeći primjeri: „Prinese papir usnama i poljubi ove čitke redove. Taj tekst... u gustom... i teško čitkom slogu glasio je...“. Zanijekane oblike nije moguće pronaći s obzirom na to da je hrvatska inačica zajedničkoga poduhvata Matice hrvatske i Matice srpske izdana samo u dva sveska, do slova „K“.

Dvadesetak godina kasnije, u Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića (Benešić 1986: 269) *čitak* ne pronalazimo kao samostalnu natuknicu nego u definiciji za riječ *čitljiv*, uz kratko objašnjenje „onaj koji se lako čita“. Zanijekani oblik očekivano ima samo riječ *čitljiv*, ali ovoga puta uz *nečitljiv* ne pronalazimo *nečitak* kao sinonim, već se samo definiciju „koji se ne može pročitati“ (Benešić 1987: 1571).

U Brodnjakovu Razlikovnome rječniku srpskoga i hrvatskoga jezika (1991: 68)³ uz *čitak* pronalazimo objašnjenje „čitljiv (rukopis, pismo); u hrv. čitka je knjiga koja se lako čita“. Pokraj natuknice *čitak* nalazi se brojka „9“ koja, pogledamo li objašnjenje brojčanih simbola na unutarnjoj strani korica rječnika, znači da je to „riječ koja u srpskomu ima jedno značenje a u hrvatskomu drugo; hrvatsko značenje navodi se uz oznaku u hrv.“ I definicija za zanijekani oblik riječi razlikuje da se *nečitljiv* odnosi na potpis, a *nečitak* na knjigu. To je prvi trag u hrvatskim jednojezičnim rječnicima 20. stoljeća da se razlučuje značenje riječi *čitak* i *čitljiv*. Vidjeli smo da su do toga trenutka te riječi, kada su supostojale, u rječnicima tumačene kao sinonimi. Ostaje nejasno na temelju čega je Brodnjak odlučio da te riječi u hrvatskome jeziku imaju različito značenje, budući da u prijašnjim hrvatskim rječnicima ta razlika nije zabilježena, već su riječi, kao i u srpskome tada i danas, tumačene kao sinonimi (usp. Stevanović i sur. 1976, Vujanić i sur. 2011). Doduše, u zanijekanome obliku u starijemu Rječniku srpskohrvatskoga jezika (Stevanović i sur. 1969) i novijemu Rječniku srpskoga jezika (Vujanić i sur. 2011), *čitak* i *čitljiv* nisu u potpunosti zamjenjivi. Naime, *nečitak* i *nečitljiv* sinonimi su kada se odnose na nerazumljivost rukopisa, a kada je riječ o nerazumljivu ili nezanimljivu književnom djelu, tada se koristi samo pridjev *nečitljiv*. Suprotno, dakle, od onoga što je Brodnjak predložio za hrvatski jezik.

Iste godine kao i Brodnjakov rječnik izlazi i prvo izdanje Rječnika hrvatskoga jezika (Anić 1991). U njemu se *čitljiv* upućuje na *čitak* koji se pak definira kao onaj „1. koji je pisan čitljivim slovima; čitljiv 2. koji je razumljiv, koji se lako čita (o smislu)“ (Anić 1991: 82). Isto ostaje i u drugome, dopunjenome izdanju (Anić 1994: 104) te u trećemu, proširenome izdanju (Anić 1998: 126). Dakle, kroz tri izdanja, a svako je raslo obimom, Anić tumači promatrane riječi kao sinonime.

Nešto manje od deset godina nakon Brodnjakova razlučivanja značenja izlazi Rječnik hrvatskoga jezika glavnoga urednika Šonje (2000: 146) u kojemu pridjev *čitak* ima sljedeća značenja: „1) koji se lako čita, razumljiv: ~tka knjiga 2) → čitljiv“. Dakle, *čitak* se odnosi prvenstveno na razumljivost teksta, a potom i na razumljivost rukopisa, ali se u potonjem slučaju upućuje na pravilniji oblik *čitljiv*: „koji se može čitati, kojemu se prepoznaju slova: ~ rukopis, ~o pismo, ~a poruka“. Autori su Rječnika prepoznali sinonimnost riječi *čitak* i *čitljiv* u vezi s opisom rukopisa te su tu sinonimnost u određenoj mjeri razriješili upućivanjem na pravilniji

³ Valja napomenuti da bi Brodnjakov razlikovnik svojim konceptom upućivanja na pravilan oblik riječi svoje mjesto možda trebao imati u dijelu analize jezičnih savjetnika. No, budući da se u njemu prvi put razlučuje značenje riječi *čitak* i *čitljiv*, smatramo da je primjereno analizirati ga ovdje, uz ostalu rječničku građu.

oblik. To je prvi hrvatski jednojezični klasični rječnik u kojemu je zabilježena razlika u značenju, iako u savjetodavnome obliku.

Do potpunog razlikovanja dviju riječi dolazi u Hrvatskome enciklopedijskom rječniku (Jojić i Matasović 2002: 201, 804) gdje se *čitak* definira kao onaj „koji se lako čita, razumljiv, jasan (o smislu, knjizi i sl.), usp. *čitljiv*“, a *čitljiv* kao onaj „koji je pisan čitljivim slovima, čiji se rukopis razumije, usp. *čitak*“. Iz toga proizlazi da autori jasno razlikuju značenja promatranih riječi te ih ne dovode u sinoniman odnos, a to se odražava i u definicijama zanijekanih oblika, s time da *nečitak* ima dva značenja: „1. koji je nejasno napisan (o tekstu, knjizi) 2. kojeg je teško razumjeti [dugi romani vrlo su ~ki]“, ali se nijedno ne odnosi na rukopis. Godinu dana kasnije izlazi Veliki rječnik hrvatskoga jezika (Anić 2003), a koji je priredila Liljana Jojić. U njemu su definicije promatranih riječi jednake onima u Hrvatskome enciklopedijskom rječniku (Jojić i Matasović 2002). Zanimljivo je da se oba rječnika temelje na Anićevim leksikografskim djelima, što je jasno rečeno u predgovorima tih rječnika, a vidjeli smo da je Anić u svojim rječnicima objavljenima za života (umro je 2000. godine) *čitak* i *čitljiv* tumačio kao sinonime.

Dosad smo mogli vidjeti da su promatrane riječi u jednome trenutku prerasle sinoniman odnos i počele, barem u rječnicima, imati različito značenje, odnosno *čitak* se počeo odnositi isključivo na razumljivost rukopisa, a *čitljiv* isključivo na razumljivost teksta. Ali, nekoliko godina kasnije dolazi do potpunoga obrata. U Rječniku hrvatskoga jezika (Anić 2007: 54), priručnome izdanju Velikoga rječnika hrvatskoga jezika (Anić 2003), a koji su uredili Damir Kalogjera, Nives Opačić i Ivo Pranjković, *čitak* je objašnjen kao onaj „koji se može jasno čitati na razini slova (o rukopisu), opr. *nečitak*“, a *čitljiv* kao onaj „koji se lako čita, razumljiv, jasan (o tekstu), opr. *nečitljiv*“. Urednici su rječnika odlučili potpuno zamijeniti dotad zabilježena značenja promatranih riječi, što je neobično s obzirom na to da je riječ o priručnome izdanju Anićeva rječnika iz 2003. u kojemu se ne donose takve, već suprotne definicije. Bez obzira na to je li ta odluka bila utemeljena ili ne, smatramo da je tim potezom narušena stabilnost norme.

U Rječniku sinonima hrvatskoga jezika (Šarić i Wittschen 2008: 66) nema unosa za *čitak*, već samo za *čitljiv*: „(o rukopisu) odgonetljiv, (o tekstovima) *čitak*, jasan, razumljiv, shvatljiv“. Na temelju navedenoga možemo zaključiti da autorice smatraju da riječ *čitljiv* može opisivati i rukopis i tekst, a riječ *čitak*, samo tekst. To se očituje i kod natuknice za riječ *rukopis*, a za koju se daje, između ostaloga, sinonim *hijeroglifi*, što se pak objašnjava kao *nečitljiv rukopis*.

U novijemu Školskome rječniku hrvatskoga jezika Instituta za jezik i jezikoslovlje (Brozović Rončević 2012: 67) uz natuknicu *čitak* pronalazimo definiciju „koji

se lako čita jer je razumljiv i jasan [~ roman]; ant. nečitak“, a uz *čitljiv* „koji je oblikovan tako da se može lako čitati [~ rukopis, čitljiva slova]; ant. nečitljiv“. Dakle, značenja promatranih riječi u tom rječniku odgovaraju onima zabilježenima u Rječniku hrvatskoga jezika (Šonje 2000), Hrvatskome enciklopedijskom rječniku (Jojić i Matasović 2002) te Velikome rječniku hrvatskoga jezika (Anić 2003).

No, sljedeći rječnik, ujedno i posljednji koji ovdje analiziramo, potvrdit će da se 2007. godine nije radilo o pogrešci pri obrtanju značenja. Naime, u nedavno objavljenome Anićevu školskome rječniku hrvatskoga jezika (Sinković 2015: 54, 293), a koji su priredili Ivo Pranjković i Lada Badurina, definicije riječi *čitak* i *čitljiv*, kao i njihovih zanimjanih oblika, jednake su onima u priručnome izdanju Rječnika hrvatskoga jezika (Anić 2007), odnosno obrnute su od onih u ostalim rječnicima hrvatskoga jezika objavljenima od 2000. godine naovamo.

U sljedećemu ćemo se dijelu kratko posvetiti hrvatsko-engleskim rječnicima budući da i u engleskome jeziku postoji određena normativna nestabilnost u vezi s riječima *čitak* i *čitljiv*, odnosno njihovim zanimjanim oblicima. Osim toga, ta će nam analiza pokazati kako su autori dvojezičnih rječnika tumačili promatrane riječi u hrvatskome jeziku.

3.1.2. Hrvatsko-engleski rječnici

U engleskome je jeziku problem razlikovanja značenja riječi *readable* i *legible* veoma zanimljivo postavljen. U Oxfordovu mrežnom rječniku (www.oxforddictionaries.com), koji se temelji na britanskome engleskom jeziku, *readable* se odnosi i na rukopis i na tekst, a *legible* samo na rukopis, s time da se *readable* ne odnosi toliko na razumljivost, koliko na ugodnost, zanimljivost čitanja. I zanimjani oblici tih riječi u rječniku ukazuju na sinoniman odnos. Slično je i u mrežnome rječniku Merriam-Webster (www.merriam-webster.com) koji se temelji na američkome engleskom jeziku. No, iako rječnici bilježe donekle sinoniman odnos, engleski jezični priručnici (vidi npr. Burchfield 2000; Gilman 1989; Ritter 2003) jasno razlikuju uporabu zanimjanih oblika pa *unreadable* vezuju isključivo uz tekst (koji je nerazumljiv, dosadan, loše napisan), a *illegible* isključivo uz rukopis i tisak. Moguć razlog tomu neslaganju jest taj što engleski rječnici teže deskriptivnosti, a ne preskriptivnosti. Upravo stoga odgovore na normativna pitanja korisnici traže u engleskim jezičnim priručnicima poput gore navedenih, a koji uživaju ugled među korisnicima te su osnovno pomagalo lektorima i urednicima.

Prvi rječnik u kojemu ćemo potražiti odabrane riječi netipičan je jer osim prijevoda donosi i objašnjenje na hrvatskome jeziku. Riječ je o Osmojezičnome encik-

lopedijskom rječniku (Ladan 1987: 445, 447), a u njemu se *čitak* upućuje na *čitljiv*, ali očigledno ne u smislu upućivanja na pravilniji oblik nego na sinonim. Naime, pod natuknicom *čitljiv* nalazimo objašnjenje „(čitak); ~ rukopis, ~ roman“ te prijevod na engleski jezik kao „readable, legible; legible handwriting, readable novel“. U zanijekanome obliku pak, *nečitljiv* upućuje na *nečitak* gdje se daje definicija „1. (koji se ne može pročitati): ~ rukopis, potpis je ~ 2. (tako dosadan da se ne da čitati): sasvim ~tka knjiga“, a za engleski se jezik daje prijevod „1. illegible: illegible handwriting, the signature is illegible 2. unreadable: a completely unreadable book“ (Ladan 2002: 9). S obzirom na godinu izdanja prvoga sveska, 1987., razumljivo je da su autori izjednačili promatrane riječi, ali je i zanimljivo da razlikuju *legible* za rukopis, a *readable* za tekst. Četvrti je svezak izdan 2002. godine, ali autori i dalje tumače promatrane riječi u zanijekanome obliku kao sinonime, ali ih opet razlikuju u engleskome jeziku pa navode *illegible* za rukopis te *unreadable* za tekst.

Slično je i u Hrvatsko-engleskome rječniku (Drvodelić 1996: 64, 361) u kojemu se *čitljiv* upućuje na sinonim *čitak* koji se prevodi kao *legible* i *readable*, ali se zanijekani oblici zasebno prevode, *nečitak* kao „dull, unreadable“, a *nečitljiv* kao „illegible, hard to read (decipher), hard to make out; (rukopis) cramped, niggling“.

Do razdvajanja značenja dolazi u Velikome hrvatsko-engleskom rječniku (Bujas 2011: 176) gdje je *čitak* preveden kao: „readable, which reads well; (pregledan) easy-to-read, clear; (rukopis) → čitljiv“. Vidimo da se značenje u vezi s rukopisom upućuje na riječ *čitljiv*, za koju se daju sljedeći prijevodi: „(rukopis) legible, clear; (knjiga) → čitak“. Jasno je da Bujas razlikuje značenje tih dviju riječi i ne smatra ih sinonimima.

Dakle, autori prvih dvaju gore navedenih rječnika promatrane riječi tumače kao sinonime u hrvatskome jeziku, ali prepoznaju razlike u značenju u engleskome jeziku, dok Bujas razlučuje značenje u obama jezicima.

Radi bolje preglednosti cjelokupne analize jednojezičnih hrvatskih te hrvatsko-engleskih rječnika, u Tablici 1. daje se pregled rječnika, autora ili urednika, godina objavljivanja rječnika te tumačenja riječi *čitak* i *čitljiv*, odnosno njihovih zanijekanih oblika. Masnim su slovima naglašeni rječnici u kojima je značenje promatranih riječi obrnuto od onoga koje daju ostali rječnici u kojima se te riječi ne smatraju sinonimima.

Tablica 1: Pregled analiziranih rječnika i tumačenja riječi *čitak* i *čitljiv* u njima

	Naslov rječnika, autor/autori ili urednik/urednici, godina objavljivanja	čitak čitljiv	nečitak nečitljiv
rječnici hrvatskoga jezika			
1.	Rječnik hrvatskoga jezika (Iveković i Broz 1901)	čitak (rukopis)	nema
2.	Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Maretić 1911–1916)	nema	nečitak (rukopis)
3.	Rječnik hrvatskosrpskoga jezika (Jonke i sur. 1967)	čitak = čitljiv (rukopis i knjiga)	nema
4.	Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića (Benešić 1986, 1987)	čitak = čitljiv	nečitljiv
5.	Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika (Brodnjak 1991)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
6.	Rječnik hrvatskoga jezika (Anić 1991, 1994, 1998)	čitak = čitljiv	nema
7.	Rječnik hrvatskoga jezika (Šonje 2000)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
8.	Hrvatski enciklopedijski rječnik (Jojić i Matasović 2002)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
9.	Veliki rječnik hrvatskoga jezika (Anić 2003)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
10.	Rječnik hrvatskoga jezika (Anić 2007)	čitak rukopis čitljiva knjiga	nečitak rukopis nečitljiva knjiga
11.	Rječnik sinonima hrvatskoga jezika (Šarić i Wittschen 2008)	čitak = čitljiv (rukopis) čitljiva knjiga	nečitljiv rukopis
12.	Školski rječnik hrvatskoga jezika (Brozović Rončević 2012)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
13.	Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika (Sinković 2015)	čitak rukopis čitljiva knjiga	nečitak rukopis nečitljiva knjiga
hrvatsko-engleski rječnici			
14.	Osmojezični enciklopedijski rječnik (Ladan 1987, 2002)	čitak = čitljiv (rukopis i knjiga)	nečitak = nečitljiv (rukopis i knjiga)

15.	Hrvatsko-engleski rječnik (Drvodelić 1996)	čitak = čitljiv (rukopis i knjiga)	nečitka knjiga nečitljiv rukopis
16.	Hrvatsko-engleski rječnik (Bujas 2011)	čitka knjiga čitljiv rukopis	nečitka knjiga nečitljiv rukopis

3.2. Analiza jezičnih savjetnika

Hrvatska ima bogatu jezičnosavjetodavnu kulturu pa smo očekivali da ćemo u jezičnim savjetnicima i priručnicima pronaći odgovore u vezi s temom ovoga rada, pogotovo zato što su takva djela obično usmjerena na razrješavanje dvojbi odnosno dubleta i upućivanje na pravilnu uporabu pa imaju važnu ulogu u normiranju jezika. Vremenski raspon koji obuhvaća građa jest od 1990. do 2014. godine budući da su promatrane riječi, prema rezultatima iz analize rječničke građe, prije 1991. godine bile u sinonimnome odnosu, a i prvenstveno nas je zanimao normativni status riječi u suvremenome hrvatskom jeziku.

Unatoč našim očekivanjima, od dvanaest pregledanih suvremenijih jezičnih savjetnika i priručnika (Babić 2004; Dulčić 1997; Frančić i sur. 2006; Ham i sur. 2014; Hudeček i sur. 1999; Hudeček i sur. 2010; Kovačević 1998; Mamić 1996; Matković 2006; Opačić 2009; Težak 1990; Težak 2004) samo se Hrvatski jezični savjetnik (Hudeček i sur. 1999) te Jezični savjetnik – iz prakse za praksu (Matković 2006) dotiču problematike riječi *čitak* i *čitljiv*. U Hrvatskome jezičnom savjetniku (Hudeček i sur. 1999: 448) pronalazimo u rječničkome dijelu sljedeće objašnjenje uz riječ *čitak*: „1. → čitljiv; ~ rukopis → čitljiv rukopis, 2. dobro: ‘nešto što se lako čita’; čitka knjiga“. Dakle, autori upućuju na to da je, kada je riječ o rukopisu, riječ *čitak* bolje zamijeniti riječju *čitljiv*, a da se u svome drugome navedenom značenju *čitak* upotrebljava u vezi s lakoćom čitanja teksta. Matković (2006: 245) bez previše objašnjenja u dijelu „nepravilno – pravilno“ donosi sljedeće: „nečitak – nečitljiv, npr. rukopis“, iz čega se može zaključiti da autorica riječ *nečitak* smatra nepravilnom u hrvatskome jeziku.

Dakle, u prvome se savjetniku razlučuje značenje te se upućuje na uporabu riječi *čitak* vezano uz lakoću čitanja pisanoga teksta, a riječi *čitljiv* vezano uz razumljivost rukopisa. U drugome se savjetniku zaniijekani oblik riječi *čitak* smatra nepravilnim u hrvatskome jeziku.

3.3. Analiza gramatika

Analizirali smo četiri hrvatske gramatike kako bismo ustanovili postoji li značenjska razlika između sufiksa *-ak* i *-ljiv*, a koja bi pomogla u razrješavanju dvojbe u

normiranju i uporabi riječi *čitak* i *čitljiv*. Zanimljivo, u gramatici Silića i Pranjkovića (2007) promatrani sufixi nisu navedeni u sufixalnoj tvorbi pridjeva, pa navodimo rezultate iz preostalih triju gramatika (Babić 2002; Barić i sur. 1997; Težak i Babić 1994).

U Babićevu djelu *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (2002: 468) pronalazimo da sufix *-(a)k* može imati opće opisno značenje, poput riječi *gibak*, *sipak*, *sklizak* koje navodi Babić, a kojima ćemo dodati i *blizak*, *bridak*, *jednak*, *kratak*, *mrzak*, *nizak*, *plitak*, *rijedak*, *sladak*, *tanak*, *težak*. No, *-(a)k* je i sufix kojim se tvore pridjevi koji znače mogućnost, kao što su *cjepak*, *čitak*, *pitak* (Babić 2002: 478). Babić navodi da je u oba slučaja sufix neplodan, a da se za potonje značenje novi pridjevi tvore sufixom *-(l)iv* te da su katkada „dubletni s pridjevima na *-(a)k*: *cjepljiv*, *čitljiv*, *lomljiv*“ (ibidem). Iz toga vidimo da Babić poistovjećuje značenje riječi *čitak* i *čitljiv*. Što se tiče sufixa *-ljiv*, on može imati opće opisno značenje (Babić ne navodi primjere) te može tvoriti pridjeve koji znače mogućnost, poput *lomljiv*, *podnošljiv*, *snalažljiv*, i pridjeve koji znače opskrbljenost i obilje, kao što su *crvljiv* i *ušljiv* (Babić 2002: 447, 474, 484). Sličnu klasifikaciju i objašnjenja promatranih sufixa pronalazimo u Težak-Babićevoj gramatici (1994) i Hrvatskoj gramatici Barić i sur. (1997), s time da u potonjoj autori govore o „pridjevima koji znače mogućnost i sklonost“ (str. 359), što smatramo boljim rješenjem sa stajališta nazivlja. Naime, pridjevi kao što su *strpljiv*, *sramežljiv*, *šutljiv*, ne izražavaju mogućnost već, doista, sklonost.

Ako i *čitak* i *čitljiv* tumačimo kao „onaj koji se može čitati, razumjeti“, pa stoga govorimo o mogućnosti, tada je s aspekta gramatike riječ o sufixima s istim značenjem te nam gramatika ne može pomoći da razlučimo značenja i razriješimo dvojbu.

Nadalje, kada Babić (2002) kaže da sufix *-ak* nije plodan, odnosno kako Barić i sur. (1997: 360) kažu da „nije više proizvođan“, to znači da nema mnogo pridjeva koji se njime tvore, ali to ne znači da *čitak* nije jednako plodan kao i *čitljiv* u smislu mogućih sklonidbenih oblika i izvedenica, primjerice usp. *čitkome* – *čitljivome*, *najčitkijem* – *najčitljivijem*, *nečitkošću* – *nečitljivošću*, *najnečitkijega* – *najnečitljivijega* i sl. To znači da s tvorbenoga aspekta ne možemo preporučiti da je jedan od oblika bolji od drugoga; preostaje stoga pogledati čemu uzus daje prednost.

3.4. Analiza korpusa

Obradi smo rezultata pretraživanja Hrvatske jezične riznice pristupili temeljito i pregledali svaku pojavnicu budući da nisu sve pojavnice bile predmetom našega is-

traživanja. Primjerice, pretražujući korpus za pojavnice leme *čitak*, u rezultatima smo naišli na riječ *počitka*, primjerice „Doba je okrepe i počitka.“, ili pak na glagol *čitkati*, primjerice „...u miru čitka i razmišljava“. Takve pojavnice, kao i one koje su odgovarale našem istraživanju, ali se iz rečenica nije moglo iščitati govori li se o rukopisu ili tekstu, ili su se pak ponavljale u identičnim kontekstima, nismo uzeli u obzir pri obradi rezultata. Ono što jesmo uzeli u obzir jesu i druge vrste riječi, pa smo osim pojavnica pridjeva *čitak* (npr. *nečitak*, *čitkim*, *najčitkiji*), obradili i pojavnice imenice *čitkost* (npr. *nečitkosti*, *nečitkošću*) te pojavnice priloga *čitko*. Isto je učinjeno i za riječ *čitljiv* pa su bilježene pojavnice poput *čitljivim*, *nečitljivo*, *najčitljivija*, *čitljivošću* i sl.

Za lemu *čitak* u korpusu smo pronašli 164 pojavnice, a nakon primjene gore iznesenih kriterija, obradili smo 117 pojavnica. Tekstovi u kojima se nalaze pojavnice obuhvaćaju književna i stručna djela, publicistiku te dnevne novine, a vremenski je raspon zabilježenih pojavnica od 1938. godine (kada Miroslav Krleža u *Eppur si muove* piše „...ali više od četrdeset posto njegove proze je dosadno i nečitko i neprobavljivo...“) do 2007. godine.

Od 117 pojavnica, 56 ih se odnosi na razumljivost rukopisa i tiska (naši rječnici spominju samo rukopis, ali ne i tisak, što je očito omaška koju treba ispraviti) pa se tako govori najviše o (ne)čitkome *rukopisu*, *potpisu* i *natpisu*, a onda i *tekstu*, *faksimilu*, *imenu*, *grafitu*, *ispisu*, (ne)čitkoj *poruci*, *deklaraciji*, *pjesmi*, *ploči*, *propusnici* te (ne)čitkim *slovima*. Preostale pojavnice, njih 61, odnose se na pitkost djela i razumljivost čega, pa se tako govori najviše o (ne)čitkome *romanu*, *djelu* i *štivu*, a onda i *dokumentu*, *izrazu*, *uratku*, *prijevodu*, *rječniku*, *djelcu*, *pismu*, *znaku* te o (ne)čitkoj *knjizi*, *poruci*, *natuknici*. Pored (ne)čitkosti različitih oblika pisanoga teksta govori se dakle i o (ne)čitkome *stilu*, *crtežu*, *prenošenju doživljaja*, *konceptu*, *vođenju melodijskih linija*, (ne)čitkoj *poeziji*, *činjenici*, *analizi*, *verziji (predstave)*, *istini*, *strukturi* i (ne)čitkim *planovima* i *prostornim solucijama*.

Na temelju raspodjele, odnosno na temelju toga da je zabilježeno 56 pojavnica u vezi s razumljivosti rukopisa i tiska i 61 pojavnica u vezi s razumljivosti pisanoga teksta i razumljivosti čega, jasno je da korisnici skoro podjednako upotrebljavaju (ne)*čitak*, (ne)*čitko*, (ne)*čitkost* za spomenuta značenja.

Za lemu *čitljiv* u korpusu smo pronašli 201 pojavnicu, a nakon primjene spomenutih kriterija, obradili smo 168 pojavnica. Tekstovi u kojima se nalaze pojavnice obuhvaćaju književna i stručna djela, publicistiku te dnevne novine, a vremenski je raspon zabilježenih pojavnica od 1886. godine (kada Ivan Kukuljević Sakcinski u djelu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* piše „...Konzul ocrnio Zvečića, kao da ne zna hrvatski i da zlo i nečitljivo piše...“) do 2007. godine.

Od 168 pojava, 80 ih se odnosi na razumljivost rukopisa i tiska pa se tako govori najviše o (ne)čitljivu *potpisu, rukopisu, natpisu*, a onda i *pismu, žigu, originalu, grafitu, naljepnici, tekstu, znaku, podnaslovu, deklaraciji, izvorniku, računu*, (ne)čitljivim *slovima, redcima, uputama, kartama, podatcima* te (ne)čitljivoj *ploči i dokumentaciji*. Često je zabilježen i prilog pa je stoga što (ne)čitljivo *potpisano, označeno, napisano, išarano, prepisano, ispisano, istaknuto*. Ostalih 88 pojava odnosi se na pitkost djela i razumljivost čega pa se tako govori najviše o (ne)čitljivu *romanu, štivu, udžbeniku, časopisu, listu, poruci, prikazu, tekstu*, (ne)čitljivoj *pripovijesti, knjizi, priči* te (ne)čitljivim *stranicama*. Pored (ne)čitljivosti različitih oblika pisanoga teksta zabilježene su i raznovrsne kolokacije koje se odnose na razumljivost čega pa se tako govori o (ne)čitljivu *gradu, redatelju, načinu izlaganja, odnosu, odrazu (plana), izrazu, smislu, imenu, jeziku, scenom događanju, stilu, projektu, konceptu, problemu, stilu izlaganja, načinu izlaganja, priopćavanju*, o (ne)čitljivoj *prozi, umjetnosti, realnosti, izložbi, činjenici, temi, tajni, shemi, (nogometnoj) igri, konzumaciji, ideji, biti, dirigentskoj tehnici, logici* te o (ne)čitljivim *piscima, oblicima, znakovima, natezanjima, povijesnim slojevima*.

I u ovome je slučaju, na temelju toga da je zabilježeno 80 pojava u vezi s razumljivosti rukopisa i tiska i 88 pojava u vezi s razumljivosti pisanoga teksta i razumljivosti čega, jasno da korisnici skoro podjednako upotrebljavaju *(ne)čitljiv, (ne)čitljivo, (ne)čitljivost* za spomenuta značenja.

Na temelju analize korpusa Hrvatske jezične riznice istaknut ćemo dva prijedloga s ciljem poboljšanja rječničkih definicija promatranih riječi. Smatramo, naime, da bi definicije u rječniku trebale: 1) kazivati o razumljivosti i rukopisa i tiska (kao što je, primjerice, slučaj u engleskim jednojezičnim rječnicima) jer se i tisak katkad može teško pročitati, te 2) kazivati o razumljivosti ne samo na razini „koji se lako čita jer je razumljiv“ nego i na razini „koji se (lako) razumije jer je jasan, jednostavan“ budući da je iz korpusa jasno da se *(ne)čitak* i *(ne)čitljiv* ne upotrebljavaju samo za opisivanje pitkosti i razumljivosti pisanoga teksta, nego i za opisivanje razumljivosti mnogočega drugoga.

Spomenut ćemo još ovdje da je riječ *čitljiv*, kao što smo prethodno vidjeli, u jednojezični rječnik ušla tek 1967. godine, a naši su je autori poput Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Ante Kovačevića i Ksavera Šandora Gjalskoga upotrebljavali još 1880-ih. S druge strane, u korpusu se riječ *čitak* prvi put pojavljuje 1938. godine, u Krležinu djelu, a rječnik je bilježi već 1901.; doduše, oba primjera uporabe te riječi koji se navode u rječniku Ivekovića i Broza (1901) jesu od srpskoga autora M. Đ. Miličevića.

Konačno, pri pretraživanju korpusa naišli smo i na sljedeće konkordancije: *strojno čitljiva iskaznica*, *strojno čitljiva putovnica* i *elektronički čitljiv oblik*. Tu bismo predložili da se umjesto pridjeva *čitljiv* koristi *očitljiv*, od glagola *očitati* „jednim pogledom ili kratkom cjelovitom radnjom registrirati podatke izražene brojkama ili drugim znacima“ (Anić 2007: 308). Naime, radi se o prijevodu pridjeva *machine-readable* s engleskoga jezika: „(of data) in a form that a computer can process“⁴ odnosno „u obliku koji računalo može procesirati (o podacima)“. Dakle, podatke koji se nalaze na, primjerice, biometrijskoj putovnici, računalo odnosno računalni uređaj neće čitati ili pročitati, nego očitati.

Dodatnu analizu uporabe napravili smo pretraživanjem Hrvatskoga nacionalnog korpusa u inačici 3.0 koja, kao što smo spomenuli, obasiže 216,8 milijuna pojava. Pronašli smo 612 pojava riječi *čitak*, a nakon uklanjanja rezultata koji ne odgovaraju pretrazi te onih rezultata koji se ponavljaju u istome kontekstu, ostalo je 420 pojava. Za riječ *čitljiv* pronađena je 1831 pojava, a nakon primjene istih kriterija sužavanja, ostalo je 1617 pojava, dakle skoro četiri puta više od pojava riječi *čitak*. Ovdje treba reći da od 612 pojava leme *čitak* čak 408 dolazi iz potkorpusa Narodnih novina (1990. – 2013.), a isti je slučaj i s pojavnicama leme *čitljiv* gdje od 1831 pojava 1489 dolazi iz toga potkorpusa. Nadalje, u HNK-u je katkad bilo teško odrediti godinu teksta u kojemu se pojavljuje pojava, kao i to o kojemu je tipu teksta riječ. Iz tih smo se razloga opredijelili za Hrvatsku jezičnu rječnicu kao temeljni izvor u ovome radu, a Hrvatski nacionalni korpus poslužio nam je za dodatnu provjeru.

S obzirom na velik broj pronađenih pojava, odlučili smo obraditi dio rezultata i za *čitak* i za *čitljiv*. Na svakoj je stranici bilo ispisano 25 rezultata, a kao oblik nasumičnosti odabrali smo analizirati prvi, peti, deseti i petnaesti rezultat na svakoj stranici. Na taj smo način došli do 96 pojava leme *čitak* (dakle uzeli smo u obzir sklonidbene oblike pridjeva, priloga i imenice), od kojih se 68 odnosi na razumljivost rukopisa ili tiska, a 28 na razumljivost teksta ili čega drugoga. Vremenski je raspon obrađenih pojava od 1990. do 2013. godine. Razlog tako velikome broju rezultata koji ukazuju na uporabu riječi *čitak* za razumljivost rukopisa ili tiska jest taj što, kao što smo prethodno naveli, HNK uključuje tekstove iz Narodnih novina, odnosno zakone, pravilnike i druge pravne propise u kojima se često spominje *čitko popunjavanje*, *ispunjavanje* i *ispisivanje obrazaca*, *čitko upisivanje podataka*, *čitko potpisivanje*, *čitko ime i prezime* i sl. Što se tiče pojava leme *čitljiv* (dakle svih izvedbenih oblika pridjeva, priloga i imenice), na gore smo opisan način došli do 279 pojava, od kojih se 221 odnosi na razumljivost rukopisa ili tiska, a 58 na ra-

⁴ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/machine-readable?q=machine+readable>.

zumljivost teksta ili čega drugoga. Vremenski je raspon pojavnica također od 1990. do 2013. godine. Kao u slučaju leme *čitak*, *čitljiv* se mahom pojavljuje u zakonskim propisima pa se tako govori o *čitljivu popunjavanju obrazaca*, *čitljivu označavanju*, *upisivanju* i *ispunjavanju*, *čitljivim oznakama*, *čitljivu isticanju uvjeta prodaje* i sl.

Budući da potkorpus Narodnih novina čini 66,66% ukupnoga korpusa kada je riječ o pojavnicama leme *čitak*, te 88,31% kada je riječ o pojavnicama leme *čitljiv*, na temelju provedene analize Hrvatskoga nacionalnog korpusa ne možemo donositi zaključke o tome koja se riječ više upotrebljava za koje značenje, jer korpus u kojemu jedna tiskovina pokriva 66,66% odnosno 88,31% rezultata pretrage nije reprezentativan (za naše istraživanje). Jedino što možemo zaključiti jest da se *čitljiv* upotrebljava više nego *čitak* (čak i bez potkorpusa Narodnih novina) te da se obje riječi i njihove izvedenice i sklonidbeni oblici upotrebljavaju i u vezi s razumljivosti rukopisa ili tiska i u vezi s razumljivosti teksta ili čega drugoga. Također, očito je da se u pravnim propisima i *čitak* i *čitljiv* upotrebljavaju u vezi s razumljivosti rukopisa ili tiska.

4. Zaključak

Kada bismo pitanje značenja riječi *čitak* i *čitljiv* promatrali sa stajališta koje jasno artikulira Kapović (2010) kada kaže da je jezik stvar društva, a ne pojedinca, te da je sve što u jeziku postoji pravilno, onda bismo, na temelju rezultata analize korpusa, mogli reći da su obje riječi jednako pravilne, i k tomu istoznačne. Govornici, naime, upotrebljavaju i jednu i drugu riječ, te njihove izvedenice, za značenja koja suvremeni rječnici razlučuju, i to svaki na svoj način. Na temelju je toga jasno da su *čitak* i *čitljiv* u uzusu istoznačnice, a upotrebljavaju se i za značenja koja ne nalazimo u rječnicima. Primjerice, *čitljiv stil izlaganja* ili *čitljivo scensko događanje* nikako se ne mogu objasniti definicijom pridjeva *čitljiv* „koji se lako čita jer je razumljiv“. Isto je i s *čitkom verzijom predstave* ili *čitkom činjenicom*. Dakle, i kada bismo se vodili pragmatičnim načelom jezične pravilnosti (Pranjeković 1996) prema kojemu je norma potpuno uvjetna, pa nema razloga propisivati koji je od dvaju promatranih oblika pravilan ili pravilniji kada govornici oba upotrebljavaju, i tada bismo na temelju rezultata istraživanja mogli donijeti normativnu preporuku: rječničke bi se definicije trebale izmijeniti na način da promatrane riječi obrađuju kao sinonime te da uključe i značenja zabilježena u uzusu.

No, ako problem iznesen u ovome radu promatramo sa standardološkoga stajališta, odnosno da dvojba „uvijek dovodi do nestabilnosti jezične norme“ (Frančić,

Hudeček i Mihaljević 2006: 37) te da je stoga treba razriješiti upućivanjem na pravilniji oblik, tada na temelju načela proširenosti (Pranjković 1996) možemo preporučiti da je pravilniji oblik *čitljiv* budući da se u korpusu pojavljuje češće negoli *čitak* (168 naspram 117 u HJR-u i 1617 naspram 420 u HNK-u). Isto možemo učiniti i na temelju tradicijskoga načela jer se *čitljiv* u hrvatskome jeziku, u uzusu, pojavljuje ranije nego *čitak*, barem prema rezultatima analize korpusa. Time bismo također anulirali razliku između promatranih riječi te bi preporuka bila da rječnici s riječi *čitak* upućuju na riječ *čitljiv* te potonju definiraju na način da ona uključuje razumljivost rukopisa i tiska te teksta i čega drugoga.

Znika (1989: 275) se poziva na saznanja iz semantičke teorije o sinonimima te kaže da su oni „balast u jeziku te da ih se svaki jezik na neki način nastoji riješiti“. U ovome su slučaju dvojbu ponajprije pokušali razriješiti leksikografi i pokoji jezični savjetodavac desinonimizacijom (Tafra 2005). Ostaje, doduše, nejasno na temelju čega su hrvatski leksikografi u 21. stoljeću odlučili od sinonima stvoriti paronime. Posebno je zbujujuće, i doista destabilizira normu više negoli što to čini nerazlikovanje značenja promatranih riječi u uzusu, to što autori različitih rječnika daju potpuno suprotne definicije. Tako se s jedne strane u rječnicima Šonje (2000), Jojić i Matasovića (2002), Anića (2003) i Brozović Rončević (2012) *čitak* odnosi na tekst, a *čitljiv* na rukopis, dok se u rječnicima Anića (2007) i Sinković (2015) *čitak* odnosi na rukopis, a *čitljiv* na tekst. Budući da su rječnici Brozović Rončević (2012) i Sinković (2015) školski rječnici hrvatskoga jezika, jasno je da je norma narušena oprečnim definicijama.

Možemo reći da su uspješniji u razrješavanju sinonimnosti bili govornici jer su, sudeći prema analiziranome korpusu, dali prednost pridjevu *čitljiv* i njegovim izvedenicama, a upotrebljavaju ga i kada govore o rukopisu, i o tekstu, i o čemu drugome što je lako razumljivo jer je jasno ili jednostavno.

Budući da su inačice odnosno sinonimi rezultat povijesnoga razvoja jezika (Tafra 2005), a da nam varijantnost pomaže da se naviknemo na novi oblik riječi (Pranjković 1996), supostojanje riječi *čitak* i *čitljiv* uopće nije problem. Problem je što rječnici ne daju definicije tih riječi koje se temelje na uporabi, što se može opravdati jedino u slučaju izrazito normativnih rječnika koji žele razriješiti sinonimnost i dati korisniku jednoznačan odgovor, ali i tada se moramo zapitati na temelju čega se to čini. Ipak, veći od tog problema, a i važniji za hrvatsku leksikografiju, jest problem supostojanja dvaju školskih rječnika sa suprotnim definicijama. Govori to mnogo ne samo o hrvatskoj leksikografiji (o tome više u Tafra 2005), nego i o hrvatskome standardu koji je doista u rukama pojedinaca. Iako nije neobično da standard oblikuju pojedinci, jer riječ je o umjetnoj varijanti jezika, smatramo da je

u današnje vrijeme lako dostupnih i reprezentativnih korpusa hrvatskoga jezika neophodno da rječnici budu utemeljeni na uzusu, a ondje gdje se od uzusa odstupa, da se pojasni na temelju čega se to čini.

Spomenuli smo na početku rada da jezikoslovci katkad daju različita rješenja i da to nije neobično. Smatramo da leksikografi ne mogu imati taj luksuz, odnosno da se leksikografsko normiranje ne može temeljiti na slobodnome tumačenju pojedinca ili skupine pojedinaca, već prvenstveno na uzusu, a onda i na normi utemeljenoj na promišljanjima jezikoslovaca.

Konačno, naša je preporuka, koju temeljimo prvenstveno na načelu proširenosti, a onda i na tradicijskome načelu, da se u normativnim rječnicima hrvatskoga jezika upućuje na oblik *čitljiv* kao učestaliji te da ga se definira na način koji uključuje sva njegova značenja u uzusu, primjerice: 1. koji je razumljiv jer je jasno oblikovan (čitljiv rukopis, tisak, font; čitljiva slova), 2. koji se lako čita jer je razumljiv, zanimljiv (čitljiva knjiga; čitljiv roman), 3. koji je razumljiv jer je jednostavan, jasan (čitljiv koncept; čitljiva izvedba).

Literatura

- Anić, Vladimir. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Europapress holding i Novi Liber.
- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir. 1994. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir, Silić, Josip. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber i Školska knjiga.
- Babić, Stjepan. 2004. *Hrvanja hrvatskoga. Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču s engleskim*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Nakladni zavod Globus.
- Babić, Stjepan, Mogoš, Milan. 2011. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, Lada, Marković, Ivan, Mićanović, Krešimir. 2008. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Benešić, Julije. 1987. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. Svezak 7. Mondur – nepokoj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i um-

- jetnosti.
- Benešić, Julije. 1986. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. Svezak 2. Burkati se – dušica*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Brodnjak, Vladimir. 1991. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Brozović Rončević, Dunja (ur.). 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- Bujas, Željko. 2011. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Burchfield, R. W. 2000. *The New Fowler's Modern English Usage*. New York: Oxford University Press.
- Drvodelić, Milan. 1996. *Hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dulčić, Mihovil (ur.). 1997. *Govorimo hrvatski. Jezični savjeti*. Zagreb: Hrvatski radio i Naklada Naprijed.
- Frančić, Anđela, Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica. 2006. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gilman, E. Ward (ur.). 1989. *Webster's Dictionary of English Usage*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Ham, Sanda, Mlikota, Jadranka, Baraban, Borko, Orlić, Alen. 2014. *Hrvatski jezični savjeti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, Vukojević, Luka. 2010. *Jezični savjeti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, Vukojević, Luka (ur.). 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
- Iveković, Franjo, Broz, Ivan. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika. Svezak I. A – O*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek).
- Jonke, Ljudevit, Hraste, Mate, Musulin, Stjepan, Rogić, Pavle, Pavešić, Slavko, Finka, Božidar (ur.). 1967. *Rječnik hrvatskosrpskoga jezika. Knjiga prva*. Zagreb, Novi Sad: Matica hrvatska i Matica srpska.
- Jojić, Ljiljana, Matasović, Ranko (ur.). 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Jozić, Željko (ur.). 2013. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kapović, Mate. 2010. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Kovačević, Mario. 1998. *Hrvatski jezik između norme i stila*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Ladan, Tomislav (ur.). 2002. *Osmojezični enciklopedijski rječnik. Svezak IV. Ne–O*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

- Ladan, Tomislav (ur.). 1987. *Osmojezični enciklopedijski rječnik. Svezak I. A–E*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Mamić, Mile. 1996. *Jezični savjeti*. Zadar: Hrvatsko filološko društvo.
- Maretić, Tomo (ur.). 1911–1916. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio VII. Moračić – nepomiran*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Matković, Maja. 2006. *Jezični savjetnik – iz prakse za praksu*. Zagreb: Škorpion.
- Opačić, Nives. 2009. *Reci mi to kratko i jasno – hrvatski za normalne ljude*. Zagreb: Novi Liber.
- Pranjković, Ivo. 1996. Temeljna načela jezične pravilnosti. *Kolo* 4. 5–12.
- Ritter, R. M. (ur.). 2003. *The Oxford Style Manual*. Oxford: Oxford University Press.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sinković, Silvia (ur.). 2015. *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Znanje.
- Stevanović, Mihailo, Marković, Svetozar, Matić, Svetozar, Rogić, Pavle, Pešikan, Mitar, Gortan-Premk, Darinka, Vujanić, Milica, Kovačević, Srbislava (ur.). 1976. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Knjiga šesta. S – Š*. Novi sad: Matica srpska.
- Stevanović, Mihailo, Marković, Svetozar, Matić, Svetozar, Pešikan, Mitar (ur.). 1969. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Knjiga treća. K – O*. Novi sad, Zagreb: Matica srpska i Matica hrvatska.
- Šarić, Ljiljana, Wiebke, Wittschen. 2008. *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, Branka (1998). Povijesna načela normiranja leksika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 23-24: 325–343.
- Tafra, Branka. 1984. Izbor riječi za rječnik (na primjeru leksičke građe 19. st. iAR). *Rasprave Zavoda za jezik* 10-11: 223–230.
- Težak, Stjepko. 2004. *Hrvatski naš nepodobni*. Zagreb: Školske novine.
- Težak, Stjepko, Babić, Stjepan. 1994. *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, Stjepko. 1990. *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine.
- Vujanić, Milica, Gortan-Premk, Darinka, Dešić, Milorad, Dragičević, Rajna, Nikolić, Miroslav, Nogo, Ljiljana, Pavković, Vasa, Ramić, Nikola, Stijović, Rada, Radović-Tešić, Milica, Fekete, Egon. 2011. *Rečnik srpskoga jezika. Izmenjeno i popravljeno izdanje*. Novi sad: Matica srpska.
- Znika, Marija. 1989. O značenju i obavjesnosti riječi *značajka*. *Rasprave Zavoda za jezik* 15: 275–289.

Mrežni izvori:

Hrvatska jezična riznica. <http://riznica.ihjj.hr/>. Posjećeno 24. srpnja 2015.
Hrvatski nacionalni korpus. <http://www.hnk.ffzg.hr/>. Posjećeno 6. kolovoza 2015.
Merriam-Webster. www.merriam-webster.com. Posjećeno 14. srpnja 2015.
Oxford Dictionaries. www.oxforddictionaries.com. Posjećeno 14. srpnja 2015.

Adresa autora:

Drage Gervaisa 44
Rijeka
E-mail: jakob.patekar@outlook.com

IN SEARCH OF MEANING: *ČITAK* (READABLE) AND *ČITLJIV* (LEGIBLE) IN NORM AND USAGE

In this paper, we try to establish the meanings of the words *čitak* and *čitljiv* (*readable* and *legible*, respectively). It seems that the norm is not clear on what these words actually mean; different dictionaries give different (and opposite) definitions so that it is not clear which of the words refers to the comprehensibility and ease of reading a text, and which to the ease of reading one's handwriting or print. The same issue is found in usage, in texts of different genres. Therefore, we analyze Croatian dictionaries from the beginning of the 20th century until today to track the normative path of the words in questions, and we seek answers in handbooks on language usage. We look to grammar to find out whether there is a difference in meaning between suffixes *-ak* and *-ljiv*, and we search for examples of use in two corpuses of the Croatian language (Croatian Language Repository and Croatian National Corpus) to see how the words are actually used in their basic and derived forms. Based on the corpus analysis, we suggest changes to the definitions in dictionaries and, finally, we discuss the issue of the lexicographers' norm that stems from the research.

Key words: *čitak*; *čitljiv*; readable; legible; meaning; norm; usage; corpus analysis; lexicography; paronyms.